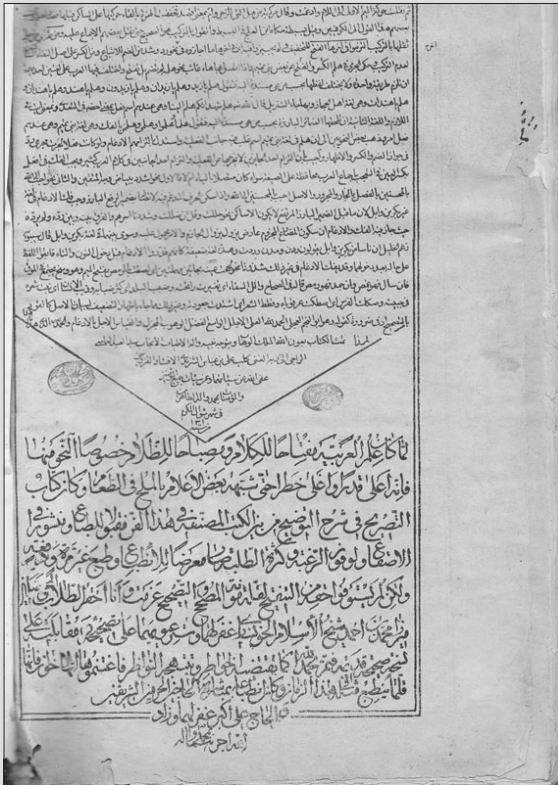

گنجینه های سرگردان

همان طور که در شماره ی قبل نشریه گفتیم قصد داریم در هر شماره آثار ارزشمندی که در بازار سیاه آنتیک فروشی ها، سمساری ها و در لایای نخاله های خانگی شناسایی می شود را معرفی کنیم. در این شماره به معرفی دو کتاب چاپ سنگی خواهیم پرداخت اما قبل از معرفی این دو کتاب لازم به ذکر است که مؤسسه ی فرهنگی میرداماد تا حد امکان تلاش خود را در نجات این آثار خواهد نمود. چنان که این دو کتاب را که در یکی از آنتیک فروشی های شهر گرگان به معرض فروش گذاشته شده بود، خریداری کرده و خوشبختانه به بخش گنجینه نسخ خطی و چاپ سنگی کتابخانه منتقل شده است.

معرفی آثار

۱- کتاب نخست

عنوان کتاب: شرح التصریح علی التوضیح

علی الفیه ابن مالک فی النحو و الصرف

عنوان دیگر: التصریح فی النحو و التصریف

عنوان مشهور: تصریح

مؤلف: خالد ابن عبدالله الازهری (۹۰۵-)

(۸۳۸ ق)

موضوع کتاب: صرف و نحو (این کتاب شرحی

است به زبان عربی بر کتاب التوضیح (اوضح

المسالک الی الفیه ابن مالک) تألیف ابن هشام

الانصاری (۷۶۱-۷۰۸ ق) که خود شرحی است

بر کتاب الفیه ابن مالک (۶۷۲-۶۰۱ ق)

مصحح: میرزا محمد ابن احمد شیخ الاسلام

خونساری

چاپ کتاب: چاپ سنگی، بی جا (تهران)، بی نا

(به مباشرت حاج علی اکبر) در تاریخ شوال ۱۳۰۱

کاتب: کلب علی ابن عباس شزندلی افشارقزوینی

مشخصات ظاهری کتاب: قطع رحلی

(۲۱×۳۴ سانتی متر). مسطور (۵/۱۵×۲۷/۵

سانتی متر). ۱۵۲ برگ. جلد تیماج قهوه ای.

عطف تیماج الحاقی

یادداشت های ضمیمه نسخه:

الف- خط تملک آقا بزرگ شهیدی «این کتاب

تصریح مال آقا محمدرضا مشهور [به] آقا

بزرگ ولد آقای آقا محمود شهیدی سنه ۱۳۵۲

[ق]». (پشت صفحه آغاز (ص ۱- ر) نسخه)

ب- ماده تاریخ فوت شیخ جعفر ابن حسین ابن

علی شوشتری (۱۳۰۳- ۱۳۳۰ ق) به خط حاج

آقا محمود شهیدی «تاریخ فوت مرحمت قرار

حاجی شیخ جعفر شوشتری [ی] اعلی الله مقامه

طوبی لک الشرافه یا ارض شوشتر/ ای حاسد

تو معدن دریای پرگهر

[آن آسمان فضل که در وی کند طلوع/ دائم

شموس از علمای اولی البصر]

[آن حاج شیخ جعفر و آن شیخ مرتضی / قاضی

نورالله و اسدالله نامور]

[افسوس کاین زمانه به ایشان وفا نکرد/ یک

یک گرفت خاک سیه جمله را به بر]^۱

چون حاج شیخ جعفر از این دار بار بست /

همچون شهاب ریخت ز انجم فلک شرر

ظاهر شب^۲ وفات حسین ابن روح شد / وز

رحلت فقیه [و] کلینی همین اثر

تاریخ فوت شیخ پیرسی گراز «اسیر» / گویم که

«آنه لبجنات^۳ استقر

[۱۳۰۳ ق]

راقم احقر انام آقا محمود ابن محمد شهیدی^۴

فی صفر ۱۳۵۶ / ۱۳۰۳». (پشت صفحه آغاز

(ص ۱- ر) نسخه)

ج- دو اثر مهر بیضی متعلق به آقا محمود شهیدی

با سجع: «محمود ابن محمد» (صفحه آغاز (ص ۱-

پ) و صفحه انجام (ص ۱۵۱- پ) نسخه)

د- اثر مهر بیضی متعلق به آقا محمود شهیدی با

سجع: «عبده محمود ابن محمد» (صفحه انجام

(ص ۱۵۱- پ) نسخه)

ملحقات: در لای صفحات کتاب یک عدد پاکت

نامه خالی وجود دارد که بر روی آن مهر بیضی

با سجع «مهدی الحسینی ۱۳۰۴» نقش بسته و

در پشت آن نوشته: «از شاهکوه سفلی [به] شهر

استرآباد عریضه محضر مبارک عمده العلماء

آقا و مولای خودم آقای آقا سید محمد کریم مد

ظله العالی ملاحظه فرمایند ۸ ۶ ۴ ۲»

۲- کتاب دوم:

عنوان کتاب: مغنی اللیب عن کتب الاعاریب

۱- ابیات و عبارات داخل [] در یادداشت آقا محمود شهیدی نیامده است.

۲- اصل متن نسخه: گویا که در وفات ...

۳- اصل متن نسخه: کبجنات

۴- محمود ابن محمد ابن محمدرضا رئیس العلماء (پس از شهادت مشهور به رئیس شهید)

عنوان مشهور: مغنی اللیب یا مغنی

مؤلف: ابی محمد عبدالله جمال الدین بن یوسف بن احمد بن عبدالله ابن هشام انصاری مصری (متوفی ۷۶۱ ق)

تاریخ تألیف: ۷۵۶ ق (چنان که در مقدمه کتاب آمده؛ ابن هشام ابتدا این کتاب را در سال ۷۴۹ ق در مکه تألیف کرده، اما در راه بازگشت به مصر تنها نسخه ی کتاب مفقود شده و در سفری که در سال ۷۵۶ ق به مکه رفته این کتاب را مجدداً تألیف کرده است.)

موضوع کتاب: نحو و ادبیات عرب

زبان کتاب: عربی

استنساخ و تصحیح: ملا محمد خراسانی و ملا محمدعلی خراسانی

حواشی: شرح دماینی^۵، شرح شمتنی^۶ و شرح سیوطی^۷ بر مغنی اللیب (در متن رقم انجام حاشیه کتاب آمده؛ «و چون کتاب دماینی که استکتاب در حاشیه این نسخه شده بود معتبر نبود و احتمال خلط در آن می رفت مدتی در تحصیل نسخه صحیح بودند آخر الامر در کتابخانه نواب اشرف والااعضادالدوله و السلطنه شاهزاده علیقلی میرزا خبر کردند و ایشان مرحمت فرمودند و از روی این نسخه به دقت تمام مقابله نمودند...»)

استنساخ حاشیه: آخوند ملا محمدحسن ابن آقا محمدطاهر خوانساری و آقا حسین ابن آقا علی اصغر خوانساری

ناظر استنساخ: آقا سید جواد ابن سید مهدی گلپایگانی

چاپ کتاب: چاپ سنگی، تهران، بی نا، در تاریخ ۱۲۷۶ ق (این کتاب نخستین بار در سال ۱۲۶۴ ق در تهران به چاپ رسیده و چاپ حافظ طبق متن رقم انجام متن کتاب سومین چاپ است.^۸)

کاتب متن کتاب: محمد ابن احمد گلپایگانی
کاتب حاشیه: محمدرضا ابن ابوالقاسم گلپایگانی

مشخصات ظاهری کتاب: قطع رحلی (۲۲×۱۲/۵ سانتی متر). مسطور (۳۵/۵×۲۲ سانتی متر). ۱۶۰ برگ. جلد تیماج قهوه ای. عطف گالینگور

یادداشت های ضمیمه نسخه:

الف- در دو موضع کتاب خط تملک مالک قبلی کتاب بوده که اثر مهر و نام او تعدماً محو شده است.
ب- در پشت صفحه آغاز کتاب خط تملک میرزا حاجی آقا فلسفی آمده است: «صاحب کتاب آقا میرزا حاجی آقا فلسفی است (ابوالحسن)^۹ هر که بزدد به لعنت خدا و رسول گرفتار آید [امضاء: ابوالحسن فلسفی]»^{۱۰}.

ج- یک رباعی از مظهر استرآبادی^{۱۱} و یک رباعی در جواب آن از میرزا عباسعلی استرآبادی^{۱۱} آمده است: «رباعی آقا محمدصادق تخلص مظهر مظهر چه رسی بهر^{۱۲} بلد خیری کن یعنی چه^{۱۳} نظر به مسجد و دیری کن مقصود از این آمدن و رفتن نیست چون آمده [ای در این جهان^{۱۴} سیری کن میرزا عباسعلی در جواب آقا^{۱۵}

مظهر ز ریا تصدق و خیر چه سود بی یاد خدا چه^{۱۶} مسجد و دیر چه سود گیرم چون خضر گرد عالم گردی چون^{۱۷} دیده عبرت نبود سیر چه سود»

ج- در پشت صفحه انجام کتاب دو دوبیتی بدون نام سراینده آمده که به احتمال با ید از یکی از شعرای استرآباد باشد:
الا بهنگام رزم چه رستم پیلتن
ز تیغ خون بار تو افتاده سرها ز تن

۵ - شرحی که تقی الدین احمد ابن محمد شمتنی (سده نهم هجری) با عنوان «الکلام علی مغنی ابن هشام» نوشته است.

۶ - شرحی که شیخ بدرالدین محمد ابن ابی بکر دماینی (۸۲۷-۷۶۳ ق) با عنوان «تحفه القریب بشرح مغنی اللیب» نوشته است.

۷ - شرحی که جلال الدین سیوطی (۹۱۱-۸۴۹ ق) با عنوان «شرح المغنی و شواهد» نوشته است.

۸ - در متن رقم انجام کتاب آمده: «مخفی نماند که چون در علم نحو کتابی جامع تر و نافع تر از کتاب مغنی اللیب تصنیف نشده است و دو مرتبه اتباع شده بود و مطبوع در نزد اهل تحصیل نیافتاده بود... اما در متن رقم انجام حاشیه کتاب نوشته: «مخفی نماند که چون کتاب... و تا به حال چهار پنج دستگاه انطباع شده بود...»^(۹)

فتاده سرها ز تن شد است بی سر بدن
گرفته سرها بکف ز حیلش اهرمن

خدای (ناخوانا) ترا کمین بنده باد
ز تیغ خون بار تو عدو سرافکنده باد
(ناخوانا) جدا گشته سر ز تیغ برنده باد
ز تیغ برنده ات ملت پاینده باد»

ملحقات: در لای اوراق کتاب یک برگ سند به
ضمیمه ی یک پاکت نامه وجود دارد. متن سند:
دوسیه نمرة ۱

حضرت مستطاب حجة الاسلام ملاذ الانام آقای
آقاسید ابوالحسن موسوی اصفهانی مدظله مقیم
شهر نجف اشرف در عراق عرب واصله در سنه
یکهزار [و] سیصد و سیزده شمسی

مکتوب مورخه دهم شهر شوال / ۱۳۵۳

یکورقه
پاکت خالی مزین بدستخط شریف آقا
یکورقه

[مجموع] دو ورقه [امضاء: «محمدتقی فلسفی
گرگانی»]^{۱۸}

روی پاکت نامه: الف- دو اثر مهر دایره پستخانه
(ناخوانا). ب- اثر مهر دایره پستخانه نجف.
ج- اثر مهر پستخانه بغداد. د- اثر مهر پستخانه
کرمانشاه. ه- اثر مهر پستخانه تهران. و- یک
عدد تمبر کوچک ۱۵ فلسی بغداد.

پشت پاکت: الف- نشانی و نام گیرنده: «گرگان
جناب مستطاب عمده الاعاظم و الاشراف اشرف
الحاج حاجی محمد آقا رضاقلی نژاد دام عزه»
ب- اثر مهر دایره پستخانه سلطان آباد. ج- اثر
مهر دایره پستخانه تهران.

۹ - ابوالحسن فلسفی مشهور به میرزا حاج آقا؛ فرزند میرزا احمد حکیم، برادر میرزا علی حکیم و پدر حاج محمدتقی، حاج عبدالملک و حاج مهدی فلسفی است.

۱۰ - میر محمدصادق ابن محمدرضا صدر حسینی استرآبادی، متخلص به مظهر

۱۱ - میرزا عباسعلی متخلص به محیط استرآبادی، از شاگردان مظهر استرآبادی

۱۲ - کشکول برهان: به این (نسخه خطی. نسخ خطی محمود اخوان در گنجینه نسخ خطی کتابخانه میرداماد)

۱۲ - کشکول برهان: که (همان جا)

۱۴ - کشکول برهان: در این مکان (همان جا)

۱۵ - بنا بر قول برهان استرآبادی در کتاب کشکول برهان: ابتدا مظهر استرآبادی رباعی خود را بر دیوار عمارت چهل ستون اشرف (بهشهر کنونی) نوشته و بعدها که محیط استرآبادی به اشرف رفته و رباعی مظهر را می بیند این رباعی را سروده و در زیر دستخط مظهر، بر دیوار عمارت چهل ستون اشرف می نویسد. (همان جا)

۱۶ - کشکول برهان: ز مسجد و ... (همان جا)

۱۷ - کشکول برهان: گر دیده ... (همان جا)

۱۸ - بر اساس مندرجات متن سند، باید یک برگ مکتوب مورخ دهم شوال ۱۳۵۳ نیز به این مجموعه ملصق باشد که به ظاهر از آن جدا شده و اثری از آن نیست.

